

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

Jurnal websayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/os>

XITOVNING AMALIY SAN'ATI DZYANDJINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Akramjon Karimov*Professor, filologiya fanlari nomzodi,**Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti**Toshkent, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Xitoyning amaliy san'ati, dzyandji – xitoyning amaliy san'at turlaridan biri, qog'ozdan ornament qirg'ish san'ati, shimoliy Xitoy xududlari, deraza, eshik va devorlarga yopishtiriladigan dzyandjilar.

Annotatsiya: Shu vaqtgacha dzyandji san'at turi haqida O'zbekistonda xech qanaqa ma'lumot taqdim etilmagan va tadqiq ishlari ham o'tkazilmagan. Maqolamizning maqsadi aynan shu kamchilikni bataraf etishga qaratilgan. Bu san'at turining kelib chiqishi insonlarni o'z yashaydigan joylarni bezash va bayramona kayfiyat o'yg'otish ehtiyojlaridan kelib chiqqan bo'lishi kerak.

Dzyandji san'ati—bu an'anaviy qog'oz kesish san'ati, u mashhur qadimgi xalq hunarmandchiliklaridan biri, shuningdek, Xitoyning eng o'ziga xos san'at turi hisoblanadi.

STAGES OF DEVELOPMENT OF THE CHINESE APPLIED ART OF JIANJING

Akramjon Karimov*Professor, Candidate of Philological Sciences,**Tashkent State University of Oriental Studies**Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: applied art of China, jiangzhi - the art of cutting on paper, northern provinces of China. window, door and wall ornaments.

Abstract: The article by Professor Akramdzhon Karimov, "Features of the applied art of China - Jiangzhi," considers the spread of Jiangzhi art in the northern provinces of the PRC. It must be admitted that, unlike the traditional arts of guohua, porcelain making, earthenware and embroidery, we are very poorly informed about the art of jiangzhi. Current article reveals the features of the art of cutting out various ornaments, mythical heroes and beneficial hieroglyphs from paper in the northern provinces of China.

The author describes in detail what these features are

and how they differ from each other. At the end, the author makes a conclusion and points out the need for further study of the Jiangzhi art of the southern regions of China. The article is written in Uzbek.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ КИТАЙСКОГО ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА ЦЗЯНЧЖИ

Акрамжон Каримов

Профессор, кандидат филологических наук,

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: прикладное искусство Китая, цзянчжи – искусство вырезания на бумаге, северные провинции Китая. оконные, дверные и стенные орнаменты.

Аннотация: Статья профессора Акрамджана Каримова, “Особенности прикладного искусства Китая – цзянчжи” рассматривает распространение искусства цзянчжи в северных провинциях КНР. Надо признать, что в отличие от традиционных искусств гуогуа, изготовления фарфора, фаянсовых изделий и вышивки, об искусстве цзянчжи мы осведомлены очень плохо. Данная статья раскрывает особенности искусства вырезания из бумаги различных орнаментов, мифических героев и благодетельствующих иероглифов в северных провинциях Китая. Автор подробно описывает, что это за особенности и чем они отличаются друг от друга. В конце автор делает заключение и указывает на необходимость дальнейшего изучения искусства цзянчжи уже южных районов Китая. Статья написана на узбекском языке.

KIRISH

O‘zbekiston va Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasidagi siyosiy va iqtisodiy munosobatlarning rivojlanishida ikki xalq madaniyatini o‘rganish katta ahamiyatga ega. Shu sababli har safar davlat rahbarlari tashrif buyurishdan avval madaniyat kunlari o‘tkaziladi. Bunda nafaqat shu xalqlarning ashula va raqslari, balki adabiyot va o‘ziga xos san’at turlari namoyon etiladi. Xitoy millatining o‘ziga xos san’at turlaridan biri–bu dzyandji san’atidir. 剪纸 (dzyandji) – qog‘oz kesish bo‘yicha Xitoyning an’anaviy xalq amaliy san’ati hisoblanadi va YUNESKO tomonidan jahon madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgan.

Xitoy Xalq Respublikasi nafaqat qadimgi tarix egasi, balki amaliy san’atning bir qancha turlariga ega. Shularning ichida tasviriy san’at – guoxua, farfor buyumlarini ishlab chiqarish san’ati, shoyi matolarda kashtachilik san’ati va shu kabilar haqida O‘zbekistonda ma’lumot bor. Biroq, yana bitta Xitoy amaliy san’atining ko‘zga tashlanuvchi, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan nafis turlaridan biri bu 剪纸 (dzyandji) – qog‘oz kesish san’atidir. O‘zbek

mutaxassisleri bu san'at turi haqida juda kam ma'lumotga egadirlar. Shu sababli dzyandji san'ati haqida bosqichma–bosqich ma'lumot berish dolzarb masalalardan biridir.

Dzyandji san'atiga doir ilmiy adabiyotlar uncha ko'p emas. Asosan xitoy tilida, shulardan Mao I ning “Dzyandji” (2012) kitobi¹. U umumiy ma'lumot berishga qaratilgan bo'lib, o'z ichiga dzyandji san'atining qiskacha kelib chiqish tarixi, turlari va hozirgi rivojlanish yo'nalishlari haqida ma'lumot beradi.

Dzin Xelinning “Men bilgan, Xitoyning an'anaviy qog'ozdan qirqish san'ati” maqolasi² ham informatsion shaklda yozilgan bo'lib o'ziga xos ma'lumotlarni berishi mumkin. Bundan tashqari Van An kan, An Nivarlarning maqolalari ham dzyandji san'ati tarixiga, arxeologik topilmalariga va folklardagi o'rniga bag'ishlagan ma'lumotlarni beradi. U Li-xua hamda Li Syao-yanlarning maqolalari dzyandji namunalarning shakli, turlari va estetik nuqtayi nazardan yozilgan maqolalar bo'lib, dzyandji san'ati haqida umumiy tasavvur hosil qilishga qaratilgan.

TADQIQOTNING USULLARI

Maqolaning asosiy maqsadi Xitoy Xalq Respublikasining an'anaviy amaliy san'at turlaridan biri dzyandji haqida umumiy ma'lumot berish, xususan, uning rivojlanishi qichqacha tarixi va shimoliy hududlarda tarqalishi. Maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi bir necha vazifalarni yoritishga harakat qilamiz:

- Dzyandji qanday san'at turi.
- Dzyandjining qisqacha tarixi.
- Shimoliy hududlarda tarqalishi.

Tadqiqot usullari. Maqolani tayyorlash jarayonida biz oldimizga qo'ygan vazifalarni bajarish uchun quyidagi uslublardan foydalandik. Masalaning qisqacha tarixini o'rganish niyatida, biz **qiyosiy-tarixiy** yondashuv orqali kerakli ma'lumotlarni yig'dik. Ma'lumotlar o'zbek tilida bo'lmaganligi uchun biz xitoy, rus va ingliz tilidagi manbalarni ko'rib chiqishga majbur bo'ldik, shu sababli **tarjima** qilish uslubidan keng foydalandik. Boshqa vazifalarni va masalalarni yoritishda **tahliliy** va **tavsifiy** uslublardan unumli foydalanishga harakat qildik.

NATIJALAR/MUHOKAMA

Xitoyliklar qadim zamonlardan beri turli bayramlarda va marosimlarda o'z uylari yoki ish joylarini bezatish maqsadida qog'ozdan turli shakllar kesadilar. Ammo bu geometrik shakl yoki barchamizga ma'lum bo'lgan qor parchasi kabi narsalar emas. Ular oddiy qog'ozdan san'at darajasiga chiqqan turli hayvon yoki gul ko'rinishlarini va hatto, iyerogliflarni ham kesishgan.

¹ 茅翊. 剪纸. 合肥: 黄山书社, 2012 年

² Цзинь, Хэлинь. Традиционное китайское искусство вырезания из бумаги, которое я знаю / Цзинь Хэлинь // Научно-техническая информация. – 2009. – № 22. – С. 581–590.

An'anaviy dzyandji (qog'oz kesish) san'ati – keng tarqagan qadimgi xalq hunarmandchilik sohasidir, shuningdek, Xitoyning eng o'ziga xos san'at turi hisoblanadi. Odamlar ushbu san'at turi bilan eramizdan oldingi IV asrdan boshlab shug'ullanib kelishgan³.

Qog'oz kesish san'ati dastlab uch sohada keng qo'llanilgan: tasviriy san'atda, dekorativ bezashda va dinlarda. Badiiy qirqimlar kundalik hayotda haliyam keng qo'llaniladi: ularning nafaqat arzonligi va yaxshi ta'sirchanligi, xususan, qishloq sharoitida yashovchi ko'plab ayollarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tqazishiga va o'zi istiqomat qilayotgan sharoitni go'zallashtirishiga sabab bo'layotgani ushbu qirqimlarni yanada mashhur qilib kelgan. Qadimgi Xitoy jamiyati ta'siri ostida qog'oz kesish san'ati har bir qiz o'zlashtirishi lozim bo'lgan hunarmandchilik turi, shuningdek, kelinlar uchun standart talabga aylangan⁴. Shu nuqtayi nazardan, qog'oz kesish san'ati Xitoy folklor san'atining eng o'ziga xos turi hisoblanadi. Haqiqatan ham, qog'oz kesish san'ati xitoy tili va madaniyatiga kuchli hamda uzoq muddatli ta'sir ko'rsatdi: birinchidan, u Xitoy xalqining estetikaga bo'lgan psixologik ehtiyojlarini qondirdi, ikkinchidan, an'anaviy-ma'naviy madaniyatga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, qog'oz kesish xalq san'ati turli shakl va predmetlarni birlashtirib, ideal va betakror tasvirlar yaratishi bilan ham mashhurdir.

Xitoyning qog'oz kesish san'ati tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi va ko'p asrlik tarixga ega. Hozirgi kungacha saqlanib qolgan eng qadimgi yodgorliklar Sinjong-Uyg'ur avtonom rayonining Turfon shahrida topilgan va eramizning 460–yillariga oid deb tahmin qilinadi, ularning tarixi o'z ichiga kamida 1500-yilni oladi⁵. Ushbu qog'oz parchalari zig'ir qog'ozidan qilingan va qabr buyumlari sifatida ishlatilgan va qurbonlik sifatida xizmat qilgan. Odatda, dafn qilish marosimida ajur texnikasidan foydalangan holda, diametri taxminan 24 sm bo'lgan beshta taxlangan qog'ozdan qiyilgan qirqimlarni ishlatishgan. Ularda gul va zoomorfik bezaklar ustunlik qilgan, masalan : “Juft kiyik”, “Juft maymunlar», “Xrizantema” va boshqalar.

Ko'pgina qishloq joylarda qog'oz kesish an'anaviy xalq san'ati odamlar uchun juda ko'p ajoyib xotiralarni qoldirgan, ammo jahon iqtisodiy taraqqiyoti va zamonaviy Xitoyning jadal sur'atlarda rivojlanishi oddiy xalq hayotida ham jiddiy o'zgarishlar yuz berishiga sabab bo'lgan. Qog'oz kesish san'ati shaharlarga kirib borganidan so'ng, zamon talablari folklor, madaniyat va unga xos bo'lgan xalq hunarmandchiligi san'ati shakllarining rivojlanishi va tarqalishiga to'sqinlik qila boshladi: qirqimlar stili o'ta noziklikka intila boshladi. Vaqt o'tgan sari,

³ Цзинь, Хэлинь. Традиционное китайское искусство вырезания из бумаги, которое я знаю / Цзинь Хэлинь // Научно-техническая информация. – 2009. – № 22. – С. 581–590.

⁴ Ван, Анькан. Эстетические особенности фольклорного искусства с точки зрения стиля и форм, вырезанных из бумаги узоров / Ван Анькан // Красота и современность. – 2005. – № 3. – С. 43–44.

⁵ Ань, Нивар. Обзор вырезок из бумаги, найденных в г. Турфане / Ань Нивар // Синьцзянские региональные хроники. – 2010. – № 3. – С. 59–61.

odamlarning turmush tarzi va estetik idroki o'zgarib borishi bilan, xalq amaliy san'ati turlari zamon bilan hamnafas bo'la olmay, insonlarning real talablariga javob bera olmadi, ularning o'rnini yangi paydo bo'layotgan hodisalar egallay boshladi; shu tariqa zamonaviy qog'oz kesish san'ati dunyoga keldi. Ifoda qilish usullari, madaniy mazmuni, qog'oz kesish xalq san'atining ajoyib g'oyaviy timsoli Xitoy xalqining estetik idrokini aks ettirdi, bu esa, o'z navbatida, zamonaviy tasvir dizaynerlarining e'tiborini o'ziga jalb qildi.

Bugungi kunga kelib, qog'oz kesish san'ati namunalari zamonaviy dizaynda keng qo'llaniladi: keramika bezashda, interyer dizaynida, dekorativ san'atda, emblema va logotiplar dizaynida, arxitekturada, landshaft dizaynida, qandillar dizaynida, reklamalarda, pochta markalarida va h.k. Badiiy qog'oz qirqimlarini bosma vinetkalarda, komikslarda, dekoratsion atributlarda, kino va televideniye animatsiyalarida ko'plab uchratish mumkin⁶.

Qog'oz kesish xalq hunarmandchilik san'ati zamonaviy grafik dizayn sohasi uchun ilhom manbalaridan biri edi va bevosita zamonaviy asarlar yaratishda keng qo'llaniladi. Qog'oz kesish san'at namunalari zamonaviy dizayndagi asarlarga madaniy mazmun baxsh etib, ularga chuqur ma'no yuklaydi, shu bilan birga insonlarga o'z assosiasiyalariga tayangan holda samimiy his-tuyg'ularini his qilishga imkon beradi, fantaziya qilishga undaydi. Qog'oz kesish san'ati nafaqat grafik dizayn ishlarining madaniy ma'nosini boyitadi, balki insonlarning milliy idrokini shakllantirishda ham yordam beradi. Dzyandji namunalari yordamida yaratilgan turli vizual effektlar grafik dizayn asarlarining madaniy ma'nosini boyitadi va ularga o'zgacha mazmun baxsh etadi. Masalan, Xitoy Milliy universiteti (人民大学) tashkil etilganligining 75 yilligi emblemasi (1-rasm) o'zida qog'oz kesish san'ati namunasi bo'lgan naqsh va ba'zi ma'noli elementlarni mujassam etgan: universitet emblemasi, magnoliya gullari va "uzoq umr" ma'nosini anglatuvchi "寿" iyeroglifidan tashkil topgan.

Mahsulot dizayni sohasida ham ko'pincha dzyandjilarining asl tasvirlaridan foydalaniladi, masalan, oshxona anjomlarida: oq fonga qizil rangli qog'oz qirqimlari surati tushiriladi va bu holat darhol ko'zga tashlanib, beqiyos vizual ta'sirot qoldiradi.

An'anaviy oshxona anjomlari – kuaydze (ovqat yeydigon cho'plarga 筷子) badiiy ornament bezaklari qo'shilgach, oddiy, ko'rimsiz oshxona anjomlari yangi chiroyli ko'rinishga ega bo'ladi, ularda madaniy kolorit aks ettirib, ergonomik dizayn effektiga erishiladi.

⁶ У, Лихуа. Применение искусства вырезания из бумаги в дизайне предметов обихода / У Лихуа // Искусство и дизайн (теория). – 2010. – № 10. – С. 174–176.

Dzyandji an'analari kiyim va aksessuarlar dizaynida keng qo'llaniladi. Masalan, yoshlar poyabzali dizaynida – krossovkalar qog'ozdan kesilgan elementlardan foydalaniladi, dastlab oq poyabzalga estetik jihatdan chiroyli bo'lgan qog'oz qirqimlari tasvirlari tushirilgach, ushbu oyoq kiyimlar individual va original dizaynga ega bo'ladi; bezash texnikasi esa an'anaviy san'at jozibasini va milliylikni o'zida jo qilib, hech qachon urfdan qolmaydi.

Qog'oz kesish san'ati o'z milliy xususiyatlari bilan bizga nafaqat boy yangi badiiy dizayn texnikasini berishi va grafik dizaynni sezilarli darajada boyitishi balki undan ham ko'proq grafik dizaynga asoslangan asarga o'zining jozibador ta'sir kuchini to'liq namoyon etishga, zamonaviy standartlarni oshirishga yordam berishi mumkin. Masalan, dunyoga mashhur Makdonalds brendi uchun xitoylik rassom Li Sin o'ziga xos ekologik paket dizaynini taqdim etgan. Bunda rassom eng oddiy va an'anaviy qirqim tasvirlarini ekologik paketlarga tushirgan. Ushbu usul orqali o'ziga xos marketing strategiyasi ham ishlab chiqilgan: ya'ni bu bilan insonlar Makdonalds mahsulotlarini yaxshi ko'rishlari va o'z milliy qadriyatlarini hurmat qilishlarini o'ziga xos original usul bilan ko'rsatib berishlari mumkin edi. Fikrlash usullarini shakllantirish va grafik dizaynda qabul qilingan texnikalar bevosita an'anaviy san'atning davomi bo'layotgani, albatta, ushbu san'atni sevuvchi qatlamni xursand qiladi.

Xitoyning ko'plab xilma-xil san'at turlari orasida qog'oz kesish xalq hunarmandchilik san'ati ko'p jabhalarda xalq milliy madaniyatining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Qog'oz qirqimlarining o'ziga xos texnik shakllari va tasviriy boyligi zamonaviy dizaynerlar uchun bitmas-tuganmas ilhom manbai va qo'llanma vazifasini bajaradi. Dizaynerlar ushbu san'at turini puxta o'rganib, o'z asarlarida qog'oz qirqimlariga xos milliy va madaniy mazmunni, ularga xos tasviriy shakl va stilni aks ettirmoqdalar. Zamonaviy qog'oz kesish san'atining rivojlanishidagi asosiy yo'nalish – badiiy qog'oz kesishning an'anaviy shakllarini zamonaviy jamiyat ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish; an'anaviy uslub xususiyatlarining uzluksizligi va zamonaviy jamiyatning badiiy ehtiyojlariga javob beradigan yangi zamonaviy dizayn uslubini yaratishdir. Xitoy madaniyati ruhi singdirilgan an'anaviy qog'oz kesish san'ati dizayni, uning obrazlari va tasviriy uslublari Xitoy zamonaviy grafik dizayn sohasida keng qo'llaniladi, xususan, poligrafiya, chinni va sopol buyumlar dekoratsiyasi, oyoq kiyim, kiyim-kechak va aksessuarlar dizayni va ko'rgazma san'at obektlari bularga misol bo'la oladi.

Dzyandji san'ati xitoy tarixiy sulolalari kesimida ko'radigan bo'lsak, quyidagilarni aytish mumkin.

Xan sulolasi paytida ipak va qog'oz bir xil maqomga ega bo'lgan, xususan, qadimgi manbalarda quyidagi jumla keladi: 用缣帛者谓之纸 yong jian bo zhi wei zhi zhi, ya'ni "yupqa ipakdan foydalanadiganlar uni qog'oz deb atashardi" (Fan Yening "Keyingi Xan sulolasi kitobi:

Kay Lunning tarixi"), O'sha paytda qog'oz va ipak mato tushunchalari unchalik aniq ajratilmagan edi, chunki oqartirilgan ipak parchalarini ishlab chiqarish o'z takomiliga yetmaguncha Kay Lunda ularni yozish uchun qog'oz sifatida ishlatilgan. Qog'oz ishlab chiqarish texnologiyasiga kelsak, Dzin sulolasi vakili Gan Bao tomonidan tuzilgan "Sou Shen risolasi" da yozilgan bir afsona bor: Xan sulolasi imperatori Vuning Li xonim ismli juda sevimli kanizagi bor edi, afsuski, Li xonim erta vafot etdi. Xan sulolasi imperatori U juda xafa edi va uni cheksiz sog'inar edi. Li Shao-veng ismli shandunlik olim bor edi, u Li xonimning ruhini qaytarish niyatini qildi. Kye chasi janob Li qog'ozdan Li xonimning suratini kesib chiqardi va pardadagi chiroq ustunini yoqdi. U Xan sulolasi imperatori Udan pardaning orqasiga o'tirishni so'radi. Xan sulolasi imperatori U uzoqdan bo'lsa-da, xuddi Li xonimga o'xshagan go'zal ayolni chodirada ko'rdi, lekin unga yaqinlasha olmasdi, bu esa uni yanada qayg'uga soldi va quyidagi she'riy satrlarni yozdi: 是耶非耶, 立面望之, 偏何姗姗其来迟 shi ye fei ye, li mian wang zhi, pian he shanshan qi lai chi. *"Ham bor ham, yo'q, oldidan ko'rinar, yondan borsang asta yo'q bo'lar"*.

Odam shaklini qog'ozdan kesib olish, nafaqat qog'oz kesishning yana bir yo'nalishining kelib chiqishi, balki soya qo'g'irchoq teatrining kelib chiqishi ham deyish mumkin. Garchi bu Tang sulolasining Li Shang-in yozgan "Odamlar xayoti" she'ridagi tarixiy bir afsona bo'lsa-da, taxmin qilish mumkinki, qog'oz kesish Dzin sulolasida paydo bo'lgan

Dzyandji – qog'oz kesish san'ati namunalari avval Xitoyning shimoliy provinsiyalari aholisi orasida paydo bo'lgani haqida xitoy manbalarida ma'lumotlar uchraydi. Shimolda qog'oz kesish san'ati qanday rivojlanganini bilish maqsadida Xebey provinsiyasiga xos ornamentlarga e'tibor berish kerak. Xebey provinsiyasi qog'oz kesmalari turli xil texnikalarning uyg'un kombinatsiyasi bilan ajralib turadi. Chiziqlar mutanosib va ehtiyotkorlik bilan ishlangan, elementlar (masalan, soch va soqol) iloji boricha real tarzda tasvirlangan. Ushbu ornamentlar ularga yanada jozibadorlik baxsh etuvchi tabiiy va yorqin ranglarga bo'yalgan.

Xebey provinsiyasining kesilgan rasmlarini Yuysan okrugining qog'oz bezaklari misolida ko'rib chiqadigan bo'lsak, bu okrug Xebey va Shansi provinsiyalari chegarasida joylashgan bo'lib, to'rt tomondan tog'lar bilan o'ralgan, shuning uchun bu yerda transport kommunikatsiyalari ancha sust rivojlangan. Tashqi dunyo bilan nisbatan kam aloqalar tufayli, Yuysan dzyandji namunalari o'ziga xos uslubni saqlab qolgan. Tumanning qog'oz bezaklari ikki turga bo'linadi: rangli va monoxrom qizil dzyandjilar. Ikkala nav ham derazalardagi stikerlar uchun ishlatiladi.

Yuysan okrugida qog'ozli kesmalarning paydo bo'lishining aniq vaqti noma'lum, ammo ma'lumotlarga ko'ra, Sing sulolasi hukmronligining dastlabki davrlarida (1644–1912) derazalarga yopishtirish uchun qog'oz kesmalarni yasagan hunarmandlar bo'lgan. Yuysan

qirqimlarining uslubi o'ziga xosdir va ularni yaratish usuli ham tengsizdir: syuancheng qog'oziga chizilgan nozik rasmlar o'tkir qaychi bilan ehtiyotkorlik bilan kesilgan, shundan so'ng u yorqin ranglarga bo'yalgan. Kesimni yaratishning asosiy algoritmi quyidagicha: tasvirni ishlab chiqish, kuydirish orqali qorong'i fon yaratish, rasmni kesish va bo'yash. Rang berish eng muhim bosqich bo'lib, unda Yuysan bezaklarining o'ziga xosligi yotadi. Har bir qirqim sharob bilan bo'yalgan o'nlab va hatto yuzlab nozik va yumshoq syuan-cheng qog'ozlaridan iborat. Qo'llaniladigan bo'yoq har bir varaqni to'yindiradi, bu tasvirga o'ziga xos nafas bag'ishlaydi, shuning uchun ham "o'ttiz foiz ish, yetmish foiz rang" degan naql bor.

Yuysan dzyandjilari juda xilma-xil mavzulari bilan ajralib turadi. Ularda xitoylik opera qahramonlari, gullar va qushlar, hasharotlar va baliqlar, omad keltiradigan ramzlar tasvirlanishi mumkin. Rasmlar shimoliy Xitoy aholisining estetik afzalliklariga mos keladigan dinamik va jozibali xarakter bilan ajralib turadi. Vang Laoshan (1890–1951) ni ko'plab ustalar orasida ajratib ko'rsatish mumkin⁷. U Yuysan qirqish maktabining asoschisi, mingga yaqin asarlar muallifi, ular orasida teatr arboblari obrazlari alohida o'rin tutadi. Muallif qahramonlarning sahnadagi eng ifodali harakati va pozalarini, ularning plastikasini, xarakteri va hissiyotlarini mahorat bilan yetkazgan. Bundan tashqari, Van Laoshan ranglarni mohirlik bilan tanlagan, ochiq va quyuq ranglarni yonma-yon joylashtirish, rang kontrastlarini yaratish texnikasini mukammal egallagan, bu esa kompozitsiyaning yaxlitligi va ranglar palitrasining boyligini bergan. O'ymakorlik texnikasini yaxshilash uchun Vang Laoshan o'zi an'anaviy pichoqlarni yaxshilagan holda ko'plab chisellar yasadi, shuning uchun uning ba'zi pichoqlari juda g'alati shaklga ega edi. U qog'oz kesish san'atining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi va xarakterli Yuysan bezaklarini ishlab chiqarishning asoschisi bo'ldi. Hozirgi vaqtda Yuysan qirqishlari AQSH, Yaponiya, Kanada, Singapur va boshqa mamlakatlarga keng eksport qilinmoqda va Xitoyda ham, undan tashqarida ham katta talabga ega⁸. 2006 yil 20 mayda Xitoy Xalq Respublikasi Davlat Kengashi Yuysan dzyandji namunalarini milliy ahamiyatga ega bo'lgan 1-toifali nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritdi.

Shansi provinsiyasining xalq hunarmandchiligi, xususan, qog'oz kesish san'ati odamlarning turmush tarzidan ajralmas bo'lib, bayramlar, to'ylar, dafn marosimlari va boshqa xalq urf-odatlar va an'analari bilan uzviy bog'liqdir, ular hayotni tasdiqlovchi kuchli ta'sirga ega va odamlarning kundalik hayotini yanada rang-barang qiladi. Shansi dzyandji namunalarining ifodaliligiga viloyat aholisining zukko va quvnoq tabiati ta'sir ko'rsatgan; umuman olganda, ularning uslubiga qahramonlik, ixchamlik va soddalik xosdir. Biroq, turli

⁷ Djing Vang. Xebey provinsiyasidagi Yuysan parchalarining badiiy xususiyatlarini tahlil qilish // Ommaviy san'at va adabiyot. 2016. №5. 135–136-b.

⁸ Dju Keke. Shimoliy va Janubiy Xitoyning qog'oz parchalari o'rtasidagi farqlarni taqqoslash (Yueching va Yuysan okruglari qog'oz parchalari misolida) // Sibiu Piguet. 2020. № 4. 92-b.

mintaqalar aholisining tabiiy sharoiti, urf-odatlari va estetik qarashlari turlicha bo'lganligi sababli, viloyatdagi qog'oz bezaklari biroz farq qiladi. Shansi provinsiyasining shimoliy qismidagi qog'oz kesish san'ati namunalariga ehtiyotkorlik va mahorat, janubiy qismida detallarning silliqqligi va puxta ishlab chiqilishi, markaziy qismida chiziqlarning yumaloqligi va aniqligi xosdir. Lyulyang okrugi uchun ifodalilik va soddalik, Yanbey mintaqasida esa nafosat va ulug'vorlik xarakterlidir. Aytish mumkinki, Shansi qog'oz qirqimlarining durdona asarlari "Xitoy xalq san'atining noyob hunarmandchiligi namunasi" sifatida tanilgan⁹.

Guangling okrugida 剪纸 san'ati namunalari kashtachilik san'atidan kelib chiqqan. Ular keng mavzular, chuqur mazmun, jonli kompozisiya, giperbolik tasvir va mahoratli dizayn bilan ajralib turadi. Kesish va bo'yash texnikasi juda original. Har bir ornament rejasini ishlab chiqish, namlash, presslash, quritish, kesish, bo'yash, o'rash, yopishtirish va boshqa shu kabi 38 bosqichdan o'tadi¹⁰. Oq syuancheng qog'ozi kesish materiali sifatida ishlatiladi. Ish qismiga ko'ra naqsh kesiladi, so'ngra tayyor mahsulot bo'yaladi. Rang berish – kesishni yaratish jarayonida juda muhim bosqich. Bo'yoqni qo'llash jarayonida yuqori sifatli "kaolyan" aroq va oz miqdorda oq vitriol aralashmasi ishlatiladi. Bo'yalgan ish yorqin ranglarga ega bo'ladi va qo'shimcha ravishda uzoqroq saqlanadi.¹¹ 2008 yilda Guanglingning rangli dzyandjilari ikkinchi guruhning milliy ahamiyatga ega bo'lgan nomoddiy-madaniy merosi ro'yxatiga, 2009 yilda esa YUNESKOning Butunjahon nomoddiy-madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Shensi provinsiyasi qadimgi davrlarda qadimgi Xitoyning Yundjou va Lyandjou kabi hududlarida joylashgan. Bu joylarda afsonaviy Yandi imperatori tug'ilgan va ko'plab Xitoy imperatorlari dafn etilgan. Bu– Xitoy xalqining beshiklaridan biri, qadim zamonlardan beri u Xitoy xalqining siyosiy va madaniy faoliyati markazi bo'lib kelgan, shuning uchun viloyat o'zining yorqin madaniy merosi bilan mashhur. Shensi provinsiyasidan olingan ornamentlar "qadimiy tarix va madaniyat yodgorliklari" deb ataladi, chunki ularda qadimiy bezaklar deyarli buzilmagan holda saqlanib qolgan. Shensi qog'oz kesish san'ati asarlari "Jahon madaniy merosi ob'yekti va Xitoy xalqining xazinasi", "Xitoy san'ati durdonasi" sifatida YUNESKOning Butunjahon nomoddiy-madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan hamda Xitoy tasviriy san'atida muhim o'rin tutadi¹².

⁹ Van Syaotsin. Shansi provinsiyasi, Guangling okrugidagi xalq qog'oz kesish san'ati namunalarining rivojlanishi va badiiy xususiyatlari// Xattotlik, haykaltaroshlik va fotografiya. 2011. № 2.,56–57-b.

¹⁰ Liang Tang. Shansi provinsiyasi Guangling okrugidagi qog'oz parchalarining badiiy o'ziga xosligini o'rganish // Dizayn san'ati. 2012. № 1. 21-b.

¹¹ Vang Fangyuan. Guangling okrugi kesish san'atining tilshunoslik tadqiqi va qo'llanilishi.// Ommaviy san'at va adabiyot. 2019. №2. 77-b.

¹² Van Syanzi. Shensi provinsiyasi adabiyoti va san'atida qirqishlarning ma'nosi.// San'at nazariyasi. 2006. № 1. 52-b.

Shensi provinsiyasida dzyandji san'atining tarqalish maydoni juda keng. Qog'oz kesish san'ati namunalari viloyatning janubidagi Xandjung okrugida, Shensi markazidagi Sanyuan, Fuping, Fengsyang tumanlarida, Shensi shimolidagi Dingbyan, Yulin, Midzi, Yan'an, ayniqsa, Sinchuan okrugidagi Loyess platosi va Babaylida ko'rish mumkin. Shensi kesmalari ijro texnikasi jihatidan nihoyatda xilma-xildir: ular orasida monoxromli kesmalar, rangli kollajlar, nuqtali bo'yash texnikasi bilan kesilgan, bo'yoq singdirilgan kesmalar mavjud. Qirqimlardan foydalanish ham juda xilma-xildir: naqshlar derazalarga, fonarlariga, yostiqlarga, poyabzallarga, osilgan pardalarga yopishtiriladi, eshiklarga yopishtiriladigan bezak dekorativ devor ornamentlari sifatida ishlatiladi. Va bu to'liq ro'yxat emas. Dzyandji kesmalari orasida derazalar uchun maxsus stikerlar (naqshlar) eng keng tarqalganlaridandir. Shensi provinsiyasi Loyess platosida joylashgan bo'lib, u yerda tog'lar etagida o'ziga xos binolar qurilgan – kunduzi yorug'lik uchun maxsus juda katta derazalari bo'lgan yaodung g'orlaridagi uylardir. Yangi yil va boshqa bayramlarni nishonlash paytida odamlar bu derazalarga oq qog'oz, juda ko'p rang-barang qog'oz parchalarini yopishtiradilar, ular quyosh yorug'ligida chiroyli ko'rinadi va bayramona muhit yaratadi.

Yana shuni aytish mumkinki, Shensi dzyandjilari o'zining chuqur mazmuni bilan ajralib turadi: gullar, qushlar, hasharotlar va baliqlar, xalq afsonalari va boshqalar mavzusidagi an'anaviy syujetlardan tashqari, bu yerda siz xalqning hayotini aks ettiruvchi xalq an'alariga, markaziy Xitoy tekisligi madaniyatiga xos bo'lgan o'ziga xos urf-odatlariga ega mahalliy aholining turmush tarziga oid syujetlarni topishingiz mumkin.

Sun-i okrugida kollaj parchalarini yasaydigan Ku Shulan zamonaviy Shensi hunarmandlarining ko'zga ko'ringan vakili hisoblanadi. Ku Shulan – Shensi provinsiyasi madaniyat departamenti tomonidan tan olingan taniqli qog'oz kesuvchi hunarmand-rassom. Uning asarlari tasvirning soddaligi, ranglarning yorqinligi bilan ajralib turadi. Rangni qo'llash yopishtirish texnikasi bilan birlashtirilgan, ranglar to'yinganlik va keskin kontrastda farqlanadi. Ku Shulanning asarlari juda xilma-xil, yorqin va quvnoq.

Ustaning keyingi asarlarida ko'pincha "qog'oz qirqimlari ma'budasi" qiyofasini ko'rish mumkin, u to'liq yuzli, tekis qirqilgan sochli, qalam qoshli, katta ko'zlari, yurak shaklidagi burni, yarim oy shaklidagi og'ziga ega. Ma'budaning qiyofasi mahalliy aholining estetik idealini to'liq ochib beradi. 1996 yilda Ku Shulanga "Xitoy xalq amaliy san'ati ustasi" unvoni berildi.

Shandong provinsiyasi Xitoy xalq dzyandji san'ati beshiklaridan biri hisoblanadi, shuning uchun bu joylar soddaligi, yorqinligi, taniqli mahalliy uslub kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Viloyatda dehqonchilik madaniyati yaxshi rivojlangan. Qadimda bu yerda Davenkou madaniyati mavjud bo'lib, bu mintaqa madaniyatiga kuchli badiiy ta'sir ko'rsatdi, konfutsiylik

ham muhim rol o'ynagan. Shandung provinsiyasida dzyandji kesmalarini qo'llash doirasi juda keng: to'y gullari, derazalar uchun qog'oz naqshlari, kashtado'zlik naqshlari va boshqalarga qo'shimcha ravishda, yorqin mahalliy jozibasiga ega bo'lgan "douhua gullari musobaqasi" odati mavjud¹³. "Gullar musobaqasida" qog'oz kesish san'ati uchun maxsus qog'oz – djidou ishlatiladi. Ular bayramona kiyimlar, oziq-ovqat, idishlar va boshqa uy-ro'zg'or buyumlarini bezashda ishlatiladi. Djidoudan foydalanish hududi, ayniqsa, Dzyaodung yarim orolida keng. "Gullar musobaqasi" ning qirqish mavzulari va turlari xilma-xildir. Uslubga kelsak, ba'zi qirqishlar soddaligi va badiiyligi bilan ajralib turadi, boshqalari esa chuqur mazmun va shaklning murakkabligi bilan ajralib turadi. Shandun provinsiyasining eng diqqatga sazovor joylari Bindjou okrugi, Dzyaodung yarim orolining Gaomi okrugidan olingan parchalardir. Gaoming kesiklari "betakror" deb ataladi. 1993-yilda Madaniyat vazirligi Gaomi okrugiga "Xitoy xalq qog'oz kesish san'atining vatani" unvonini berdi. Umuman olganda, soddaligiga qaramay, Gaomi qirqimlari mahorat, bajarilishning nozikligi, chiziqlarning elastikligi va yengilligi, chuqur mahoratli dizayni va ko'plab detallardan xoli emas, bu ularni Xitoyning boshqa mintaqalaridagi dzyandjilaridan ajratib turadi.

Hunan provinsiyasida dzyandjilari hamma joyda uchraydi. Bu yerda har doim va ayniqsa, XX asrning boshlarida qog'oz qirqimlarini yaratishda ko'plab hunarmandlar qatnashgan. Viloyat Xitoyning eng markazida joylashgan bo'lib, asosiy transport arteriyasi shimoldan janubga o'tadi. Viloyat uzoq tarixga ega, bu hududda madaniy rivojlanish ancha oldin boshlangan. Qog'oz ixtiro qilinishidan oldin ham Hunan provinsiyasida o'yib ishlangan bezaklar mavjud bo'lib, ularni qog'oz kesmalarining peshqadamlari deb hisoblash mumkin. Changsha Uli shahrida G'arbiy Xan sulolasi davridan (miloddan avvalgi 206 miloddan avvalgi 9 yillar) qabrni qazish paytida oltin barg bilan bezatilgan loklangan quti topilgan. Kesish texnikasi va bezakning badiiy uslubiga ko'ra, ushbu mahsulotni qog'oz kesish san'atining prototipi deb hisoblash mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Xitoyning shimoliy provinsiyalari: Xebey, Shansi, Shensi, Shandun – qog'oz kesish san'atining vatani. Ularning asarlari soddaligi, ixchamligi bilan ajralib turadi, ularda qadimiy bezaklar, kundalik hayotdagi an'anaviy funksiyalar va marosimlar (derazalarga yopishtirish, kiyim-kechak, idishlarni bezash) saqlanib qolgan. Ular ishlab chiqarish texnikasi va qo'llaniladigan asboblari, shuningdek, oq va rangli qog'ozdan monoxromli kesmalar va kollaj kesimlari bilan birga mavjud bo'lgan rang berish usullari (bo'yoq bilan singdirish, nuqta bo'yash, yorqin ranglarda bo'yash) jihatidan xilma-xildir. Yakunlab shuni takidlash

¹³ Shan Man. Qog'oz kesish odati.// Ommaviy san'at va adabiyot. 2002. № 6. 26-b.

kerakki, Xitoyning janubiy viloyatlarida ham dzyandji san'ati rivojlangandir, shu sababli bu masalani alohida yoritish kerakdir.